

Zůstaňtež tudíž tajemstvím...

Známa i neznáma erotika (a skatologika)
v české literatuře 1809–2009

RADIM KOPÁČ, JOSEF SCHWARZ

Artes Liberales

Artes Liberales

Zůstaňtež tudíž tajemstvím...

Známa i neznáma erotika (a skatologika)
v české literatuře 1809–2009

RADIM KOPÁČ, JOSEF SCHWARZ

Artes Liberales

Publikace byla vydána s laskavou podporou Ministerstva kultury ČR jako dílčí výsledek projektu „Erotika v české literatuře, umění a kultuře“ řešeného v rámci Programu poskytování příspěvků na tvůrčí nebo studijní účely, sml. č. 3792/2008/OUK.

© Radim Kopáč, Josef Schwarz, 2010
Editions © Artes Liberales, 2010

ISBN 978-80-254-7209-5

Předmluva	7
I. Něco se stalo. Erotika v české literatuře 19. století	9
II. Jan Jeník z Bratřic. Proti masturbantům falešné kultury	23
III. Karel Hynek Mácha. Ignazovy hrátky s nohau	35
IV. Jaroslav Vrchlický. Dohady a domněnky nad hrstí textů národního básníka	47
V. Skrytě a důvěrně. Erotické soukromé tisky a cenzura (nejen) v letech 1918–38	61
VI. Až se mně srdce trhalo... Známá i méně známá literární erotika první republiky	77
VII. Jen slaboši a pidimužáci mají strach před veřejným dotekem s erotismem. Trojí odkaz Karla Jaroslava Obrátla	91
VIII. Pohlavní sklony v pořádku? Co erotického se psalo, když se nesmělo publikovat (v letech 1948–89)	105
IX. Úsměv, nebo hrůza? Česká literární erotika 1989–2009	121

Co chceš? Lásku!

Jiří Dynka: Líviový lenkový

Následující studie o devíti kapitolách má jediný cíl: zpochybnit představu, že česká literatura posledních dvou set let, ale zejména 19. století, byla a dodnes je pouze záležitostí kultivovaného ducha – že tělesné, notabene erotické nebo sexuální prvky v ní neexistují, anebo bídne přežívají kdesi na umělecko-estetické periferii, aniž by národním písemnictví přidávaly cokoli relevantního a konstruktivního.

Literární historie a kritika byla a dodnes je – až na několik málo čestných výjimek – v otázkách erotické literatury, nedejbože tzv. pornografie, úzkostlivá a předpojatá: sotvakterý akademický pracovník nebo vysokoškolský učitel je ochoten veřejně připustit, že Boženě Němcové uvízly ve folklorních sběrech písně, v nichž je skloňována „*kučeravá pička*“, že K. H. Mácha si vedl šifrovaný deník, v němž registroval kdy a v jaké poloze „*pical*“ svoji Lori a kolikrát mu to „*vyslo*“, že Jaroslav Vrchlický je s největší pravděpodobností autorem sestiny opěvující „*kundu*“. Že erotické motivy samozřejmě prorůstají jistou fází literárního vývoje Egona Bondyho, Františka Halase, Jiřího Koláře, Jany Krejcarové, Vítězslava Nezvala, Jindřicha Štyrského a plejády dalších osobností moderní české literatury. Že ještě ve „svobodném“ dvacetiletí 1989–2009 se najdou samozvaní cenzoři,

kteří ochotně kastrují sebrané či vybrané spisy Zbyňka Havlíčka, zmíněného Koláře nebo Voskovce a Wericha s poukazem na obscenitu nebo okrajovost některých jejich textů či básnických cyklů. Že teprve s odstupem mnoha desetiletí vychází najevo, jak klíčovou roli sehrál v první třetině 19. století osvícený a osvěcenskou filozofií vedený sběratel Jan Jeník z Bratřic – a sto let po něm podobně výjimečný génius Karla Jaroslava Obrátla.

Následující studie, kterou z jedné strany kótuje rok, v němž Jeník z Bratřic zahájil práci na první verzi svých Pamětihoden (jejichž součástí je také soubor lidových písní na eroticko-skatologickou notu), a z druhé živá přítomnost (která je schopna se v literárním, potažmo kulturním rámci srovnat zdánlivě se vším, erotické či pornografické výboje nevyjímaje), má jediný cíl: rehabilitovat přirozenou alianci ducha s tělem v české literatuře od národního obrození po současnost. Poukázat na škodlivost vytěšňování a potřebu sublimace. Na základní předpoklad svobodné lidské existence a tvorby, kterým je právo přetavit jakkoli nepohodlnou myšlenku ve slovo.

R. K., J. S.

I. Něco se stalo

Erotika v české literatuře 19. století

V novodobých dějinách české literatury, potažmo dějinách umění a kultury, tedy od počátků národního obrození po současnost, prošlo vnímání lidské sexuality překotným vývojem. Bez ohledu na dobové, tedy společensko-kulturně podmíněné operování s pojmy jako erotika, pornografie, milostnost, galantnost apod. je můžeme rozdělit zhruba do tří fází, během nichž lze sledovat postupné „národní dospívání“, pohyb společnosti a její kultury od infantililty přes pubertu ke zralosti. Synekdochou tohoto zrání nám budiž instituce cenzury – a její odbourávání: zprvu ve vztahu autora k sobě (19. století), poté ve vztahu společnosti k autorovi (20. a 30. léta 20. století) a nakonec ve vztahu společnosti k sobě samé (závěr 60. let 20. století a dvacetiletí 1989–2009).

V první fázi, tj. po celé 19. století, včetně jeho závěrečných symbolistně-dekadentních výbojů, které formovaly českou literaturu před první světovou válkou, byly tělesné touhy, tedy pohlavní pud a z něj vyvěrající lidské myšlenky a aktivity, pronásledovány, popírány a zamlčovány – vytěšňovány do symbolického národního podvědomí. Vladimír Macura ve sborníku *Sex a tabu v české kultuře 19. století* (1999; ed. V. Petrbock) v této souvislosti píše o „*zvláštní významnosti ,mlčení‘, které téma*

sexuality [v 19. století] *obklopuje*“ a dodává: „*I ty nejstřídmější náznaky milostného kontaktu, které dnes působí neobyčejně cudně, dříve urážely (nebo vzrušovaly) svou pornografičností.*“¹ Ta závorka, resp. možnost, která je v ní uzavřená, se pro vztah čtenáře/diváka k erotice (anebo pornografii) jeví jako klíčová: pakliže se jedinec, potažmo národ není schopen srovnat s tím, co jej vzrušuje, tedy s vlastním tělem a jeho sexualitou, přijmout pohlavní pud jako fyziognomickou funkci, která má stejné postavení a stejnou důležitost jako pudová potřeba bezpečí, spánku nebo potravy, následuje obranná reakce – vytěsnění. Macurovými slovy „*hysterizace tělesnosti*“, „*hysterizace překročené společenské normy v oblasti sexuální morálky*“.²

V české literatuře (umění a kultuře) celého 19. století bylo tělo přísně oddělované od ducha, a to jak v „národně konstituujících“ žánrech poezie, prózy a dramatu, tak v textech privátní, ba nejintimnější povahy, tj. v deníkových zápisech a v korespondenci („*Ve věcech erotiky bývala milostná korespondence obecně dosti cudná*“ – V. Macura³). Takové zamlčování těla a halasná proklamacie ducha souvisely jednak s dominantním náboženským systémem té doby, s vlivným křesťanstvím, v jehož pojetí je žena, resp. její tělo a jeho touhy, nástrojem zla, tedy ďábla, s nímž není radno se paktovat – jednak s autorskou představou o nutnosti věrné služby ideálu národního obrození, které bylo formulováno (zejména J. Dobrovským, J. Jungmannem a A. J. Puchmajerem) jako obrození v první řadě duchovní: jako obrození národa skrze řeč, skrze ušlechtilý, „vysoký“ jazyk, s nímž se pojí pouze neméně ušlechtilá a „vysoká“ témata. „*Literatura se v 19. století jednoznačně vyhybala zobrazení pohlavního aktu,*“ píše Macura, „*a již pouhé méně konvencionalizované náznaky toho, že se, něco stalo, byly obecně vnímány jako neetická porušení literární, ale i šířeji – společenské normy.*“⁴

Svědčí o tom třeba „*výbor z milostných próz české klasické literatury*“, který vyšel pod titulem *Erotomanie* (2004; ed. neuveden). „*Českou klasickou literaturou*“ je míněna romantická, postromantická a realistická literární produkce 19. století, již zastupují

K. H. Mácha, B. Němcová, J. K. Tyl, J. Neruda, K. Klostermann a J. Arbes. Pojem „*milostná próza*“ pak naplňují prozaické texty, které tematizují ryze romantickou podobu lásky, tedy takovou lásku, již demonstruje Máchova titulní drobná práce *Marinka* (1833) a opisuje jedna z jejích úvodních vět: „*Však běda, že žádný cit tak čistý není, aby nebyl smíšený s citem sobě odporným!*“⁵ Jde sice o lásku, která je totální a z níž není úniku, neboť cit, který propuká náhle a rozvíjí se dramaticky a s ničivou intenzitou, je záhy přerován šílenstvím nebo smrtí jednoho z aktérů – ale jde o lásku, která ani náznakem nekoresponduje s titulem souboru, tedy s „erotomanií“, která u těch, kdo jí propadnou, předpokládá nadměrné, ba chorobně vystupňované sexuální puzení, čili otevřené přitakání tělu a jeho chtíči.

Je příznačné, že ti autoři, kteří se, ať celkem nebo částí svého díla, této dominantní národněobrozenecké ideologii vzepřeli a tematizovali přirozené spojení „nizkého“ s „vysokým“, byli ve své době ostře kritizováni, marginalizováni, ba zatracováni a jejich tvůrčí génius se dočkal plného docenění teprve s odstupem několika desetiletí, ba více než století. Máme na mysli zejména osvícensky motivované sběratelské aktivity Jana Jeníka z Bratřic (1756–1845), jehož soubory „*písni krátkých*“ nepodléhaly ani tematické selekci, ani estetickým úpravám; dále syrové deníkové zápisy Karla Hynka Máchy (1810–36) z podzimu 1835, v nichž tento individualistický romantik mj. precizně eviduje své sexuální aktivity s Lori Šomkovou; a konečně „pornografické“ básně a básnické skladby, jako Rytíř Smil, Svatební košile nebo Chanson sans honneur, připisované Jaroslavu Vrchlickému (1853–1912). Je paradoxní i příznačné, že sborník *Sex a tabu* v české kultuře 19. století, v němž se sešly na tři desítky příspěvků z per renomovaných tu- i cizozemských literárních historiků a vědců, ale také historiků umění, fotografie apod., o zmíněné fazetě Vrchlického tvorby mlčí a Máchovy deníkové zápisy plus soubory Jeníka z Bratřic odbývá v několika řádcích (konkrétně v rámci studií citovaného V. Macury a dále B. Hemelíkové a J. Fialy).

A neodbývá a nezamlčuje jenom je. Obecně se zdá, že sborník utvrzuje akademický obraz 19. století jako století, kdy se na českém umělecko-kulturním poli na téma sexuality zarytě mlčelo – a výjimkám z pravidla, jimž především se hodláme v této studii nadále věnovat (protože právě výjimky zakládají dějinný pohyb), přisuzuje podružný význam, pakliže je nepovažuje přímo za bezvýznamné. Toto regresivní, konvenčně banalizující pojetí odmítl už v roce 1928 Zdeněk Nožička, který v doslovu k bibliofilskému tisku *Erotika českého obrození 1780–1850* (1928; ed. M. Novotný) napsal: „*Tato erotická anthologie, jež by se jistě zdála nemožnou každému, kdo by jen zběžně pohlédl na českou literaturu obrozenskou, nechce býti jenom souborem kuriosním. Jde jí také ještě o [...] věci jiné. Především to má býti jakási kapitola z ethiky sběratelské, jakási obhájba sběratele erotické literatury a erotických dokumentů, stejně důležitých pro historii vzdělanosti a mravů jako dokument t. zv. nezávadný. Bylo-li tu lze mezi folkloristy, kteří se nevyhýbali ani lidovým skladbám básnickým, nesmírně odvážným, uvést jména tak významná jako Josef Dobrovský a Božena Němcová, snadno je jimi zaštitěn i každý dnešní badatel, jenž se snaží pohlížet i na tyto věci vážně.*“⁶

Nožičkův tisk – vydaný rok před tím, než na veřejnost, opět zásluhou osvětleného editora Miloslava Novotného, pronikly v první relevantní edici „*písně krátké*“ Jana Jeníka z Bratřic, zahrnující četné texty erotické a skatologické ražby – polemizuje s představou národního obrození jako desexualizované nebo deerotizované etapy v dějinách české literatury. V Nožičkově publikaci jsou zahrnuty jak ukázky z Jeníkových souborů a texty ze sbírek J. Rittera z Rittersberku a F. L. Čelakovského (s nimiž byl Jeník z Bratřic v kontaktu a jimž některé písně ze svého souboru poskytl), tak ukázky ze sběrů J. Dobrovského nebo J. Kollára – a především Boženy Němcové, která bývá spolu s K. J. Erbenem nejčastěji jmenována jako vrcholný zjev českého obrozeneckého písemnictví 19. století. V Nožičkově edici obohacují slovník Němcové nečekané výrazy jako „*pička*“, „*kokot*“ nebo „*jebat*“, potažmo odvážná lidová vyznání typu „*Pod borovičkův česala pičku, / Plakala, fikala, že má maličkú. / Prosila od*